

Lýsiás: metoik v občanské válce

1. Metroikové a athénská demokracie

Metoikové představují podstatnou část athénské demokratického systému. *“Město metoiky potřebuje”* – píše autor *Ústavy Athéňanů* (1,12) – *“kvůli vykonávání velkého množství odborných činností a kvůli loďstvu.”* V Athénách vytvářejí jakési druhé či náhradní město. Jejich počet je značný: podle sčítání obyvatelstva z r. 316 př. n. l. bylo v Athénách 21 000 občanů a 10 000 metoiků (obě čísla se vztahují pouze k dospělým mužům) a na počátku peloponéské války, tedy o více než století dříve, bylo napočítáno téměř totožné početní zastoupení obou skupin. Přítomnost metoiků je v takovém městě, jakým byly Athény, velmi důležitá pro politicko-ekonomický chod demokratického systému, platného pouze pro právně svobodné jedince. Metroikové byli potřební nejen v “mnoha povoláních a v loďstvu”, ale také proto, že nejbohatší z nich zajišťují řadu leitúrgií a víceméně dobrovolných obětí formou příspěvků za nepříznivých období. Xenofonův ‘bestie’, která se zahrnuje uvnitř každého společenského útvaru, jenž – jako Athény – připouští ústupky v oblasti politických práv na úkor ‘čistoty’ původu (Athéňany jsou pouze ti, jejichž oba rodiče jsou athénskými občany), se může kdykoliv probudit a vydírat obyvatele, kteří nejsou ‘čistokrevnými’ občany. A tak štedré a víceméně dobrovolné dary metoiků, zejména bohatých, vyvažují jejich klidný život a jsou zárukou dalšího zdárného provozování obchodu a výrobních činností v obci, která je tomu svou hospodářskou a vojenskou silou příznivě nakloněna, neboť těchto darů lze využít k posílení válečného loďstva, jež je opěrným bodem a základem athénské demokracie. Když chtěl Lýsiás, jenž byl metoikem a synem velkého boháče Kefala, r. 403/2 př. n. l. – nikoliv bezdůvodně – připomenout zásluhy svoje i celé své rodiny vůči Athénám, uvádí *“všechny chorégie a jiné příspěvky, kterými podpořili kulturní akce [...] a athénské obyvatele, které vykoupili z rukou nepřátel”* (XII, 20), a zároveň dodává, když popisuje důvody, proč jsou metoikové tolerováni a přijímáni, že *“vždycky udělali to, co se od nich žádalo, pokaždé vystupovali velmi uvážlivě a nestanuli jako nepřátelé”*.

**Kefalos
a Periklés**

Lýsiův otec Kefalos přišel do Athén před nějakou dobou ze Syrákús, a to na neustálé Perikleovo naléhání (Lýsiás, XII, 4); přestěhoval se do hlavního města a založil si živnost, která byla pro athénskou imperiální politiku velmi prospěšná, totiž velkou dílnu na štíty, v níž pracovalo přinejmenším 120 otroků (Lýsiás, XII, 19). Bydlel v přepychovém domě v Peiraieu, do jehož prostředí umístil Platón svou *Ústavu* (což bylo ojedinělou poctou ze strany Kritiova synovce Platóna pro Lýsia i pro jeho rodinu, která se stala obětí režimu třiceti tyranů). V úvodu *Ústavy* se Sókratés a Platónův bratr Glaukón vracejí z Peiraiea do Athén, dají se však přesvědčit a zdrží se v Kefalově

**Složitě
postavení
metoiků**

• Lýsiás

asi polovina 5. stol. – po 380 př. n. l., řečník a logograf.

Sepsal prý 425 řečí, Kaikilos a Dionýsios z Halikarnássu uznali za autentické 233 řečí, z nichž známe 172 titulů.

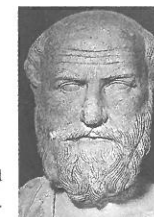
Rukopis cod. Palatinus graecus 88 z Heidelbergu obsahuje korpus 31 řečí. Je rozdělen na malou sbírku dvou řečí (č. 1: *O zavraždění Eratosthena*, Ὑπερ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου, *Hyper tú Eratosthenús fonú*; č. 2: *Epitafios*, Ἐπιτάφιος τοῖς Κορινθίοις βοηθοῖς, *Epitafios tois Korinthiois*

boéthois) a na sbírku větší, jež se zachovala v mírně poškozené podobě a obsahuje řeči č. 3-31. Řeči jsou řazeny podle typu sporů, např. č. 3-4: případy vraždy; č. 5-7: náboženské přečiny; č. 17-19: konfiskace majetku; č. 25-26: dokimasia; č. 27-29: procesy pro korupci. Řeči č. 12, *Proti Eratosthenovi* (Κατὰ Ἐρατοσθένους, *Kata Eratosthenús*), a 23, *Proti Agorátovi* (Κατὰ Ἀγοράτου, *Kata Agorátú*), jsou důležitým svědectvím o režimu třiceti; č. 22, *Řeč proti kupcům s obilím* (Κατὰ τῶν σιτοπώλων, *Kata tón sitopólón*), je významná pro hospodářské dějiny.

domě, kde se poté rozvíjí důležitá rozmluva. Toto prostředí dává Platónovi možnost uvést tu i Kefalovy mladší syny: Lýsia a jeho bratry Euthydéma a Polemarcha; posledně jmenovaný se stal obětí masakru metoiků v r. 404/3 př. n. l., jež vlada třiceti tyranů zosnovala krátce po uchopení moci.

2. Metroikové terčem režimu třiceti tyranů: Lýsiovo zatčení

Ze strany režimu třiceti tyranů se jednalo o cílenou volbu, prosazovanou velmi tvrdě a rozhodně, což bylo plně v souladu s obsahem *Ústavy Athéňanů*, kde byla zdůrazňována životní důležitost metoiků pro chod demokratického systému. Od Xenofóna, který byl přímým svědkem tohoto režimu, se dozvídáme (*Řecké dějiny*, II, 3,21), že na podnět Peisóna a tragického básníka Theognida, jenž byl zvolen mezi třicet tyranů, bylo učiněno a v povolné radě přijato rozhodnutí, že *“každý z nich [tj. z třicítky] zatkne jednoho metoika (ἕνα ἑκαστον, hena hekaston), zatčené pošlou na smrt a jejich peníze zastaví”* (*Řecké dějiny*, II, 3,21). Každý ze třiceti tyranů měl přesný příkaz, kdo se má stát jeho obětí. Tato skutečnost jasně vyplývá z Lýsiova obviňování Eratosthena, jehož povinností bylo zatknout jeho bratra Polemarcha (XII, 26): *“Když byla Polemarchova záchrana nebo smrt j e n o m v e t v ý c h r u k o u , proč jsi ho vlastně zatýkal?”* Pokud jde o Thérámena – který již nezasťíral svůj rostoucí nesouhlas –, ten dostal ‘laskavé’ svolení, *“aby zatýkal podle své vůle”* (*Řecké dějiny*, II, 3,22). Podle Xenofónova vyprávění prý to velmi ostře odmítl, když viděl, že je toto chování podlejší než udavačství (srov. II, 3,12), proti němuž bylo zpočátku namířeno za všeobecné spokojenosti násilí režimu třiceti (II, 3,22): *“Ti alespoň občany, které vydírali, nechávali žít, kdežto my, abychom brali peníze, budeme posílat nevinné lidi na smrt.”* Lýsiás ve své obžalobě Eratosthena, kterou přednesl po pádu režimu třiceti, podrobně popisuje zasedání, na němž bylo rozhodnuto o tažení proti metoikům: *“O metoicích promluvili na zasedání třiceti tyranů Theognis a Peisón [zasedání bylo ‘tajné’ a předcházelo jednání v radě, o němž se mluvilo v XII, 25]; prohlásili, že jsou mezi nimi takoví, kteří n e -*

Lýsiás

**Vraždění
metoiků:
Thérámenův
odchod**

s o u h l a s í s ú s t a v o u.¹ To mělo sloužit jako dokonalá záminka, aby vypadali, jako by zasahovali proti politickým protivníkům, ale ve skutečnosti šlo o peníze. Snadno přesvědčili všechny přítomné; neměli nejmenších zábran vraždit lidi, záleželo jim jenom na tom, aby získali co nejvíce peněz.² Rozhodli se tedy, že jich zatknou třicet³ a že mezi nimi budou dva chudí. Jen tak mohli tvrdit, že tento čin nebyl spáchán z lačnosti po penězích, ale že jednali v zájmu ústavy: všechno si dobře spočítali [má se číst εὐλογίστως, eulogístós, nikoliv εὐλόγως, eulogós), jako kdyby se jednalo o zcela banální věc (XII, 6-7).

Lýsiovo
zatčení

Podle Lýsiovy rekonstrukce se zdá, že byl tento plán okamžitě uskutečněn. Dále pak výstižně líčí průběh noci teroru, kdy si každý ze třiceti tyranů zašel osobně pro svou oběť: “Když si tyrani rozdělili domy obětí, vydali se na cestu. Mě zastihli při večeři s hosty: je vyzenou a mě předávají Peisónovi. Část útočníků vtrhne do dílny a začne psát seznam otroků. Táže se Peisóna, zda je ochoten mě za peníze zachránit. Odpoví: Ano, pokud částka bude vysoká. Říkám mu, že mu dám talent stříbra. Obchod je uzavřen. Věděl jsem, že je krivopřísežník, jemuž nelze důvěřovat, takže vzhledem k situaci jsem považoval za nezbytné, aby všechno ještě stvrdil přísahou. Po přísaze (kdy proklínal sebe a své děti, pokud by přísahu porušil) vcházím do svého pokoje a otevírám pokladnu. Peisón si toho všimne, vejde i on, uvidí, co je uvnitř, zavolá dva biřice a dá příkaz pokladnu vyprázdnit. Soudcové! V pokladně nebylo jenom to, na čem jsme se domluvili: byly tam tři talenty, čtyři sta zlatých statérů Kyziku, sto dareiků a čtyři stříbrné číše. Žádám ho, aby mně ponechal alespoň to nejnütnější na cestu. Odpoví mi: Děkuj, že sis zachránil kůži! Když vycházíme, potkáme Mélobia a Mnésitheida, další dva ze třiceti tyranů, kteří odcházejí z mé dílny: zastihnou nás právě ve dveřích a zeptají se, kam jdeme. Peisón odpoví, že jde udělat domovní prohlídku k mému bratrovi. Jeho nechají jít, mně dají příkaz, abych s nimi šel k Damnippovi. Peisón ke mně popojde, zašeptá mi, abych nic neříkal a choval se klidně, že tam přijde za mnou. V Damnippově domě je Theognis, jenž dohlíží na ostatní. Předají mě jemu a odcházejí.

Za této situace jsem se rozhodl riskovat, můj život už byl i tak v sázce. Zavolám Damnippa a řeknu mu: ‘Ty jsi můj přítel a já jsem ve tvém domě. Nic jsem neudělal. Chtějí mě zabít kvůli penězům. Pomoz mi. Využij své autority a zachraň mě.’ Souhlasil. Domníval se však, že bude lepší říci o tom Theognidovi, který byl podle něho velmi úplatný. Zatímco se domlouvali, usoudil

¹ Tj. s novým režimem. Pravdivost této podrobnosti je potvrzena Thérámenovými slovy u Xenofóna (*Řecké dějiny*, II, 3,40): “Také tehdy jsem vznesl námitky, když prohlásili, že každý má zatknout jednoho metoika: protože bylo naprosto zřejmé, že půjdou-li na smrt tito lidé, stanou se nepřáteli našeho zřízení i v š i c h n i metoikové.”

² Na tomto místě Lýsiás zamlčuje to, co je posluchačům známo a co Xenofón (*Řecké dějiny*, II, 3,21) říká explicitně: že zatčení předem vybraných metoiků znamenalo nejen jejich oloupení, ale i zavraždění.

³ Nikoliv deset, jak se dočítáme v cod. Palatinus graecus 88: A, tedy “třicet”, bylo zaměněno za Δ, tj. “deset” v attickém číslování; k téže záměně došlo u Thúkýdida (VIII, 67,1).

jsem, že nadešla pravá chvíle – znal jsem dům, věděl jsem, že jsou tam dvoje dveře. Řekl jsem si: podaří-li se mi uniknout, jsem zachráněn; pokud mě chytí, jsem rovněž zachráněn, protože Theognis se nechal Damnippem přesvědčit a koupit, v opačném případě mě zabijí; ale přesně totéž mě čeká, pokud tady zůstanu. Proto jsem se pokusil o útěk, zatímco oni kontrolovali východ vedoucí do dvora. Musel jsem projít trojmi dveřmi, abych se zachránil. Žádné z nich nebyly hlídány! Podaří se mi dostat k rejdaři Archeneóvi. Posílám ho do města [Lýsiás bydlel v Peiraieu v domě po otci], aby získal nějaké zprávy o mém bratrovi. Když se vrátí, sdělí mně, že ho Eratosthenés zatkl na ulici a odvedl do vězení. Po této zprávě jsem se následující noci vydal po moři na cestu do Megar. Polemarchos [zatčený bratr] dostal od vlády třiceti obvyklý příkaz, aby vypil bolehlav, aniž mu bylo sděleno, z čeho byl vlastně obviněn, a musel zemřít. Když bylo jeho mrtvé tělo vyneseno z vězení, zakázali dokonce, aby byl pohřební průvod vypraven z jednoho z našich tří domů” (XII, 8-18).

Události oné noci teroru, kterou popsal Lýsiás, potvrzují, že každému byla určena jedna oběť: Lýsiás, kterého zastihli s hosty, je “předán” Peisónovi (XII, 8). Když Peisón oznámí, že má v úmyslu “zajít se podívat” do Polemarchova domu (XII, 12) – zřejmě se jedná o improvizovaný nápad, aby nemusel dostát slibu, který dal Lýsiovi, totiž že mu zachrání život –, neměl vůbec v úmyslu zatknout Polemarcha. Toho zatkne Eratosthenés, který ho potká cestou (XII, 16), protože Polemarchos ‘náležel’ jemu a byl “výhradně v jeho rukou” – jak říká o něco dále Lýsiás –, ale stejně tak ho mohl případně zachránit (XII, 26). Lýsiás bydlí v otcovském domě v Peiraieu; oné noci se tam zdržoval a mohl tak vidět řádění čtyř ze třiceti tyranů v ulicích Peiraiea. Jednalo se o Peisóna, Mélobia, Mnésitheida a Theognida. Když se k Theognidovi dostane zatčený Lýsiás, má již v Damnippově domě, který je jakýmsi shromažďovacím místem, pod dohledem d a l š í zatčené: jsou to samozřejmě další metoikové, neboť právě oni byli předmětem tohoto hromadného zatýkání. To vše dokazuje, že jich bylo vybráno jako terč ne deset, ale jak se uvádí v přesném svědectví Xenofóntově, každému ze třiceti tyranů byl určen jeden.

Ti, se kterými se Lýsiás snažil oné noci ‘dohodnout’, aby se zachránil – nejprve Peisón, pak Damnippos –, ho vědomě oklamali, anebo vyčkávali, aby nebyli odhaleni. Odsouzený na smrt, kterému se podaří uniknout před hrůzovládou, je pro režim velkým nebezpečím. Tím větší nebezpečí pro režim třiceti představoval živý Lýsiás: na vlastní oči totiž v i d ě l , jak byl připravován noční hon (kdežto vláda třiceti pokaždé postupovala tak, že její oběti jednoduše zmizely), a jednoho dne – až se poměry ‘znormalizují’ – bude moci použít všech trumfů (už proto, že je příbuzným zavražděného) proti Polemarchovým vrahům. Lýsiás viděl do celého průběhu akce “metoikové” a věděl lépe než kdokoliv jiný, jak a komu se pomstít za Polemarchovu smrt. Nejdůležitější věcí v attickém právu bylo, aby u každého trestného činu byl znám pachatel – blíže neurčený subjekt, jako např. ‘režim’, mohl být stěží obžalován – a žalobcem mohla být pouze osoba mající konkrétní důvod, příbuzný. Lýsiás byl v této akci ‘individuální kořistí’ – on sám byl “určen” Peisónovi –, od Eratosthena přesně věděl, jak proběhlo Polemarchovo

zatčení a jako bratr zavražděného si dobře uvědomoval, proti komu jít. Z těchto důvodů je proces, který po pádu režimu třiceti povede Lýsiás proti Eratosthenovi, tak nesmírně důležitý. Je to totiž jeden z mála případů, v nichž – právě proto, že přežil nepohodlný svědek, jakým byl Lýsiás – bylo možné stíhat podle zákona ‘režimní’ zločin a překonat překážky (vzhledem k časovému odstupu velmi nesnadno zvládnutelné normálními postupy), jež byly vytvořeny kolektivní spoluvinou; podobný postup se snažil, nikoliv náhodně, pokaždé prosazovat Kritiás.

3. Lýsiás a ‘osvoboditelé’: ‘smír’

Lýsiás v Megarách Lýsiás byl tak bohatý a vážený, že si mohl dovolit organizovat z Megar, kam se uchýlil, proti režimu třiceti tažení, jež financoval obrovským nákladem a které vedl Thrasybúlos a další psanci. Platil 300 žoldněřů najatých do malého Thrasybúlova vojska, jemuž velel jistý Hermón (nebo Hermás), na což poskytl 2 000 drachem a 200 “štítů” (700 bylo zabaveno režimem třiceti – XII, 19); musel tedy mít nějaké finance uloženy mimo Attiku, možná i v Megarách, a snad vlastnil i nějaké ‘filiálky’ své dílny). Navíc přiměl Thrasydaia z Eleje, který byl kdysi jeho hostem, aby vyplatil Thrasybúlovi dva talenty. Dosud se jako velkovýrobce a podnikatel těšil zřejmě velké vážnosti. Všechny tyto podrobnosti pocházejí od samotného Lýsia, a to z jeho řeči *Proti Hippothersovi*, která je známa zlomkovitě z papyru z Oxyrhynchu (P. Oxy. 1606), vydaného v r. 1919. S jistými pochybnostmi lze rekonstruovat důvod sporu; s určitostí se týká všeho, co musel po návratu Lýsiás podniknout, aby mu byla navracena aspoň část majetku, jenž mu byl zkonfiskován režimem třiceti. Tuto řeč sice nepronesl osobně (o něm a o jeho zásluhách se tu mluví ve třetí osobě), ale sepsal ji sám a dal přednést přítelem.⁴ Řeč proti Hippothersovi však nebyla jedinou akcí, kterou musel Lýsiás podniknout pro opětné získání svého majetku, jak usuzujeme z názvu další řeči, která byla zaznamenána lexikografem Harpokrationem (173,3; 203,12; 306,6 Dindorf) a byla určena k podobné příležitosti. Je to řeč *O vlastních zásluhách*, kterou pravděpodobně – soudě podle titulu – pronesl osobně, stejně jako řeč *Proti Eratosthenovi* (č. 12).

Zatímco Lýsiás financoval z Megar boj vedený Thrasybúlem a docházelo k prvním válečným střetům, z nichž nejtěžší se odehrál u Múnychie, kde zahynul i Kritiás, uvnitř vlády třiceti se prohloubila už tak hluboká krize. Třicítka tyranů byla svržena a na její místo byl nastolen úřad, který se z formálního hlediska velmi podobal tradičním úřadům athénským: byla to vláda deseti, přičemž byl za každou fýlu zvolen jeden její zástupce (*Řecké dějiny*, II, 4,23). Ti, kteří z třiceti

⁴ Tuto řeč použil neznámý autor spisu *Životy deseti řečníků* (místa, kde vyjmenovává všechny případy pomoci, již Lýsiás poskytl Thrasybúlovým oddílům [835f], doslova souhlasí s některými úseky na papyru), což napomáhá nejen rekonstrukci nejvíce poškozených částí papyru, ale vede nás i k názoru, že rovněž na jiných místech čerpal autor biografii z nejlepšího pramene.

tyranů přežili, byli z Athén vyhnáni a stáhli se do Eleusíny, kde se opevnili a vytvořili jakési malé mocenské centrum. Avšak zdaleka ne všichni; dva z nich, Feidón a Eratosthenés (jenž byl zodpovědný za smrt Lýsiova bratra Polemarcha), zůstali s režimem deseti a Feidón byl přímo jedním z nich (Lýsiás, XII, 53-54). Za procesu, který vedl Lýsiás proti Eratosthenovi, Eratosthenés samozřejmě využil ve svůj prospěch, kromě přátelství s Thérámenem, jímž se stále chlubil, i této roztržky s vládou třiceti.

Když byl režim přebudován na nových základech, moc v Athénách se paradoxně zmnohonásobila: vytvořily se dva malé oligarchické státečky – jeden, třiceti v Eleusíně, a druhý, deseti v Athénách – a k tomu ještě jeden demokratický v Peiraieu, který se snažil stálými útoky znovu dobýt město, ale zatím jevil jen malý zájem o to, aby se pustil i do války s Eleusínou. Takže když po bitvě u Peiraiea (leden 403 př. n. l.), po níž došlo k rozdělení oligarchů na dva tábory, vstoupil Thrasybúlos do Athén (září 403 př. n. l.), v občanské válce bojovali proti sobě ve skutečnosti stoupenci vlády deseti a muži Thrasybúlovi. Navíc obě oligarchické vlády – jak eleusínská, tak athénská – požádaly o spartskou pomoc a byly vyslyšeny (*Řecké dějiny*, II, 4,28), zejména Lýsandrem, který slavil na jaře velké úspěchy, protože prolomil “dlouhé zdi” Athén.

Lýsandrův zásah znemožnil jak vojenské vítězství Thrasybúlovo, tak demokratů v emigraci; z tohoto hlediska je velmi věrohodné a fakty doložené Xenofóntovo svědectví. Vítězství demokratů – jak vytrvale dokazuje – bylo umožněno vypuknutí neúprosnou rivalitou ve spartských vládnoucích vrstvách. Král Pausaniás se obával, že by Lýsandros velmi snadno – což se dalo předvídat – zdolal Thrasybúlovy rebely a jako vítěz obdařený charismatem vítěze by v Athénách vybudoval jakýsi svůj vlastní protektorát (*Řecké dějiny*, II, 4,29: ἰδιῶς ποιήσοιτο τὰς Ἀθῆνας, *idiás poiésoito tás Athénás*). Rozhodl se proto zasáhnout do konfliktu ve velkém stylu: vypravil svůj vlastní expediční sbor a tím se Lýsandros automaticky stal podřízeným vrchního velení krále. Pausaniás vstoupil do Attiky ne proto, aby bojoval, ale aby vnutil vládě deseti a Thrasybúlovi vzájemný smír na základě kompromisu (celý text je znám díky Aristotelově *Athénské ústavě*, 39), který na jedné straně zahrnoval obnovení demokratické vlády v Athénách a zachování oligarchického státečku v Eleusíně na straně druhé, a dále aby umožnil všem oligarchům, pokud by chtěli, odejít do Eleusíny a tak se vyhnout důsledkům obnoveného demokratického zřízení.

Heslem byla “amnestie” (μὴ μνησικακεῖν, *mé mnésikakein*) pouze se dvěma omezeními: 1) amnestie nemohla být uplatňována pro třicet tyranů, pro vládu deseti, pro úřad jedenácti (jenž byl pověřen vykonáváním rozsudků trestu smrti) a pro další úřady, které režim třiceti původně zavedl v Peiraieu (Aristotelés, *Athénská ústava*, 39,6); 2) omezením bylo, že krevní zločiny – vraždy a ublížení způsobená úmyslně – příslušely do sféry tradiční soudní praxe (tamtéž, 39,5). Jak však bylo zakotveno ve smlouvě, amnestii bylo možno vztáhnout i na ty, jichž se netýkala; museli však uspět při tzv. vyhodnocení (ἐὰν διδῶσιν εὐθύνας, *ean didósin euthýnás*). Rozumí se samo sebou, že tato omezení byla stanovena hlavně proto, že po stránce formální musí každá skutečnost zahrnovat možné eventuality. Vůdcové starého režimu se však samozřejmě raději stáhli do Eleusíny, než by se vystavovali nebezpečí hrozícímu při “vyhodnocení”, a ti, kteří věděli, že mohou být stíháni za krevní zločiny spáchané ve spojitosti s minulým režimem, zajisté nečekali bezstarostně na zákonem stanovené “vyhodnocení”, ale raději se též stáhli do Eleusíny. Jak uvidíme, jedním z těch, kteří se rozhodli zůstat v Athénách (možná i proto, že měl v Eleusíně jenom nepřátele), byl Eratosthenés. Chování jednotlivců v těchto rozhodujících okamžicích však

Vítězství
umírněných

nebylo ovlivňováno pouze smírným listem sestaveným pod záštitou Pausania. Svou váhu měla i skutečná politická rovnováha. Zdá se málo pravděpodobné, že by Athéňané v náhlém záchvatu velkorysosti zapomněli ani demokraté (dočítáme se o tom mj. i v hněvivém projevu, o němž Xenofón prohlašuje, že byl přednesen Thrasybúlem ihned po návratu do města), poněvadž nebyli jednotní a jejich politické postoje byly výsledkem velmi svízelného kompromisu. Thrasybúlos, který byl nejenom odpůrcem režimu třiceti, ale už i předtím vlády čtyř set, představoval starý demokraticko-radikální duch imperiálních Athén, které už neexistovaly; ideový postoj jeho samotného, stejně jako mnoha jeho stoupenců, byl jen nostalgickým odrazem minulé slávy demokratického impéria. Byla to však pouze část sešikovaná z "těch v Peiraieu", jak už bylo uvedeno, a ani to nebyla strana vítězná. K demokratické obnově dochází na popud umírněného Archína, který byl ostatně v okamžiku, kdy byl nastolen režim třiceti tyranů, spolu s Anytem (jenž byl nyní také v čele demokratů, "těch v Peiraieu") jedním z Thérámenových stoupenců, podporujících nejasný návrat k *patrios politeiá* (Aristotelés, *Athénská ústava*, 34,3).

Pro thérámenovce, jakým byl Eratosthenés, znamenala přítomnost jiného thérámenovce, jímž byl Archínos, důvěryhodný náznak a pochopitelný podnět k tomu, aby se neuchyloval mezi pomstychtivé fanatiky, kteří se opevnili v Eleusíně. Kromě toho dal Archínos ihned najevo, že mu záleží na usmíření bývalých protivníků. Zkrátil lhůtu zápisu pro ty, kteří měli v úmyslu přesunout se do Eleusíny, čímž dosáhl toho, že za současného uklidňování mnozí bývalí stoupeni oligarchie zůstali v Athénách. Pak obvinil z "protizákonné činnosti" samotného Thrasybúla, který předložil dekret, jenž poskytoval občanství "všem těm, kteří se z Peiraiea vrátili do Athén, přičemž někteří z nich byli zcela zřejmě otroky" (Aristotelés, *Athénská ústava*, 40,2). K tomuto bodu se zanedlouho vrátíme. Krátce poté Archínos dosáhl toho, že byl k trestu smrti bez soudního řízení odsouzen každý, kdo podal žalobu na bývalého stoupence oligarchie, čímž se postavil, jak sám tvrdí, proti snahám prosazovat amnestii (tamtéž, 40,2). Až o několik let později, za vlády archonta Xenaineta (401/400 př. n. l.), se vnitřní rovnováha nové demokratické vlády změnila ve prospěch radikálnějšího křídla (ochrana ze strany Sparťanů pozvolna vymizela), takže demokraté mohli nastražit léčku eleusínským vůdcům, na místě je pobít, zrušit autonomní vládu a znovu sjednotit Attiku pod vedením "athénskému lidu". V r. 399 př. n. l. skutečně dochází k řadě slavných procesů, o nichž jsou zmínky i v souboru Lýsiových řečí.

4. Obnova občanství

Lýsiás se vrátil do Athén s Thrasybúlovými muži; sám vstoupil s Thrasybúlem už před několika měsíci do Peiraiea, což bylo prvním krokem k osvobození Attiky (Lýsiás, XII, 53).

Pouze na základě jedné velmi důležité pasáže (835f-836a) v *Životech deseti řečníků* můžeme usuzovat na další vývoj událostí v jeho životě: a) ihned po návratu dává Thrasybúlos schválit dekret, kterým uděluje Lýsiovi občanství; b) Archínos s úspěchem vystoupí proti Thrasybúlovu dekretu s obviňováním z nezákonnosti, přičemž namítá, že nedošlo k jeho předběžnému schválení ze strany rady; c) Lýsiás v důsledku toho přijde o občanství

a zůstává v Athénách v postavení isotela (tento termín označuje takového metoika, který platí stejné daně jako právoplatní občané).

Ze srovnání této zprávy se sdělením Aristotelovým (*Athénská ústava*, 40,2) vyplývá, že životopisec vztáhl na Lýsia mnohem obecnější jev. Od Aristotela se konkrétně dovídáme, že: a) Thrasybúlos předložil dekret, jenž uděluje občanství "všem těm, kteří se vrátili z Peiraiea do Athén, z nichž někteří byli zcela jasně otroky"; b) Archínos vznesl námitku proti tomuto dekretu pro jeho nezákonnost.⁵

Často je však opomíjena spojitost mezi událostmi týkajícími se Lýsia a dobře známým dokumentem, který byl nalezen v r. 1884 na Akropoli. Jde o nápis obsahující dekret, jímž o dva roky později (401/400 př. n. l.) týž Archínos, samozřejmě v okamžiku, kdy byl zrušen "stát" v Eleusíně, podporoval udělení občanství metoikům, kteří se zasloužili o demokratickou obnovu (*IG²*, II, 10 = Tod, *Greek Historical Inscriptions*, č. 100). Archínos dělí – podle běžného výkladu nápisu – metoiky na dvě kategorie: na ty, kteří se podíleli či se dokonce zúčastnili dobytí Peiraiea na straně demokratů, a ty, kteří se připojili k boji "osvoboditelů" až poté; prvním bylo uděleno občanství, druhým pouze *isoteleia*. Poněvadž se Lýsiás, jak výslovně potvrzuje v řeči *Proti Eratosthenovi* (XII, 53), zúčastnil přímo dobývání Peiraiea, není důvod, proč by mu nemělo být uděleno občanství, jako je tomu v případě první skupiny. Zpráva neznámého životopisce není nesprávná, ale ukazuje nám pouze první část sledu událostí. Archínovo tažení proti Thrasybúlovi bezpochyby zbavilo také Lýsia (kromě mnoha dalších) dočasně možnosti těšit se občanství (a skutečně, když Lýsiás mluví při procesu proti Eratosthenovi mezi lety 403-401 př. n. l., vyjadřuje se zcela vědomě jako metoik); občanství mu bylo uděleno až o dva roky později, a to za přispění samotného Archína. Z tohoto důvodu mohl být Lýsiás o s o b n ě obhájcem (což nebylo možné pro metoika) při soudním sporu "proti Níkératovi" – jak se dovídáme z papýru uveřejněného v r. 1966 (P. Oxy. 2537, verso, ř. 12).

Ne náhodou narazili vědci v tomto textu na problém: Jak se mohl Lýsiás objevit před soudem, když nebyl vlastně nikdy občanem? Navíc nejznámějším z Níkératů byl Níkiův syn, zavražděný na příkaz vlády třiceti tyranů, a to ještě dříve, než bylo Lýsiovi uděleno občanství. Ve skutečnosti je víc než pravděpodobné, že zmíněný Níkératos musel být Níkiovým příbuzným, vzhledem k tomu, že i dvě následující řeči uvedené na papýru se týkají Níkie. Nemusí se však nutně jednat právě o Níkiova syna, stejně tak to může být starší ze dvou synů Níkiova bratra Eukrata, kteří – jak víme z jiné řeči obsažené ve sbírce (XVIII, 10) – byli v r. 403 př. n. l. ještě dětmi, takže mohli být předvedeni před soud až za nějakou dobu po tomto datu. Avšak skutečnost, že pár let po r. 403 př. n. l. Lýsiás osobně vznáší před soudem žalobu, potvrzuje, že mu bylo stejně jako dalším zasloužilým metoikům athénské občanství uděleno.

⁵ Aristotelés neříká, na základě čeho Archínos napadl dekret pro nezákonnost: usuzujeme tak podle zprávy neznámého životopisce. Odkaz na otroky nemůže plně odpovídat argumentu, jehož použil Archínos, není to totiž poprvé, co byla otrokům udělena taková odměna; nicméně je zřejmý důvod Archínova rozladění, jež sdílel i Aristotelés.

Thrasybúlov
dekret

Archínův
dekret

5. Ústavní spor po změně režimu

Z velmi krátkého a bouřlivého období, po které byl v platnosti Thrasybúlův dekret a kdy se ještě dokumenty označovaly formulí "během anarchie" a diskutovalo se o možnostech demokratické obnovy, pochází Lýsiova řeč, kterou Dionýsios z Halikarnássu uvádí jako příklad řečnické výmluvnosti (*O Lýsiovi*, 31-33) a o jejímž obsahu mluví velmi vágně: "*Obsahem řeči je to, aby nebyla zrušena tradiční ústava v Athénách*" (32,1). Rozsáhlý text citovaný Dionýsiem byl začleněn do Lýsiových vydání jako řeč č. 34.

Dionýsiův
zásah

Dionýsios v podstatě nepochopil charakter textu, který měl před sebou. S největší pravděpodobností se jednalo o dvě řeči, přičemž druhá byla odpovědí na první; Dionýsios uvedl začátek první a závěr druhé, protože se domníval, že jde o jedinou řeč. V prvních pěti paragrafech textu, který uvádí, se vede boj proti návrhu vyloučit z užívání politických práv, tedy převést do nižšího postavení "bezectných" (*atímoi*) vlastníky pozemků, kteří byli nepochybně charakterizováni jako typičtí podporovatelé právě svržené oligarchie. Proto se mluvčí snaží dokázat, že vůbec není pravda, že by vlastníci pozemků byli tradiční oporou oligarchií, neboť i oni se občas stali jejich obětí, což je důvodem k tomu, aby se obnovená demokracie nezbavovala – vyřazením vlastníků pozemků – jejich podpory; to – jak upřesňuje – "*demokracii posílí a Athéňané se tak stanou pro své spojence prospěšnější*". A poněvadž v r. 403 př. n. l. byli jedinými "spojenci", s nimiž mohly Athény počítat, Sparťané, je zcela nepochybné, že řečník má na mysli právě je, když říká, že se Athéňané "*stanou pro své spojence prospěšnější*" (XXXIV, 4). Další úryvek – ježž Dionýsios přepsal jako pokračování předcházejícího (6-11), ale mezi obě pasáže vložil krátkou didaskalii (úvodní poznámku), kterou moderní autoři nepochopili a zkomolili – je jakousi výzvou ke Sparťanům: pokud není záměrem tento zákon vydat (nepochybně se jedná o atímii vlastníků) – poznamenává na tomto místě řečník, přičemž rozvíjí téma, jež není Sparťanům vhod –, pak se zachováme jako obyvatelé Argu a Mantineie (zarytí a bojovní nepřítelé Sparty), resp. tak, jak jsme se chovali během poslední války, atd. Poté následuje přehnaně vlastenecká a vášnivá tiráda, protkaná protispartsky laděnými frázemi, v nichž je sice emocionální náboj, ale z hlediska politického a vzhledem k situaci v r. 403 př. n. l. postrádá jakoukoliv perspektivu (když navíc za veškerý svůj úspěch vděčí Thrasybúlos i demokraté Sparťanům). Z obou řečí by Lýsiovi měla být přisouzena řeč druhá. Dionýsios se domníval, že ji napsal "pro nějakého významného politika" (nedovedl však přesně říci, pro kterého): argumentoval pochopitelně na základě svých domněnek o problematice střídání občanství.

Opatření, že první řečník (snad Formisios, kterého Dionýsios uvádí ve svém nejasném vyprávění) útočí a Lýsiás podporuje jiného, nebylo ničím jiným než jakousi čistkou mezi přívrženci minulého režimu, k níž došlo ve spojitosti s Thrasybúlovým dekretem, udělujícím občanství všem těm, kteří přispěli k demokratické obnově. Obě opatření se popravdě řečeno navzájem doplňují. Thrasybúlos nešetřil ústupky vůči demokratům a prosazoval (či nechával prosadit) rozsáhlou atímii pro všechny ty (jichž nebylo málo a ani je nešlo snadno odlišit), kteří napomáhali, souhlasili nebo pasivně přijímali

režim třiceti tyranů. Již v r. 411 př. n. l., kdy padla vláda čtyř set, byli atímii masově postiženi ti, kteří tak či onak podporovali režim nebo s ním souhlasili. Jejich počet musel být značný, vezme-li se v úvahu fakt, že po událostech u Aigospotamoi bylo ve městě vyčerpaném Lýsandrovým obléháním přijato opatření, jež mělo rozhodující vliv na opětné sjednocení zpusťoseného města, totiž přijetí *atímoi* mezi občany (Patrokleidův dekret). A tak nyní, po kapitulaci oligarchie, musel návrh spočívat v opětném vyloučení z politické činnosti všech těch, kteří "zůstali ve městě" a byli ztotožňováni (údaj nepostrádá na zajímavosti) s vlastníky pozemků.⁶ Pokud jde o počet možných obětí tohoto opatření, Lýsiův protivník dospěl k číslu asi až příliš vysokému: kolem 5 000 osob. Tentokrát však, na rozdíl od r. 411 př. n. l., nebyla čistka úspěšná, na čemž mělo největší podíl umírněné demokratické křídlo vedené Archínem, který právě v oblasti udělování a omezování občanství svedl souboj s Thrasybúlem a zvítězil. Zvítězil, když lstí dosáhl toho, že mnozí z těch, kteří měli v úmyslu uchýlit se do Eleusíny, zůstali ve městě: a stejně tak zvítězil, když nechal zrušit Thrasybúlovo opatření, podle něhož automaticky získávali občanství všichni ti, kteří se "vrátili" s demokracií.

Neúspěch
čistky

6. Proces proti Eratosthenovi

Proces vedený Lýsiem proti Eratosthenovi je datován do časového rozmezí let 403 a 401 př. n. l.; z některých poznámek v řeči *Proti Eratosthenovi* cítíme i napětí ve vztahu k "těm z Eleusíny".

Právní základ je jasný. Jednalo se o případ vraždy, nebylo tedy možné uplatnit amnestii, jejíž jedna klauzule zcela jednoznačně potvrzuje: "[...] v případě vraždy necht jsou procesy vedeny podle předpisů" (Aristotelés, *Athénská ústava*, 39,5). Bylo třeba, aby vyšla zcela najevo Eratosthenova osobní zodpovědnost. Tento úkol byl pro Lýsia spíše snadný; jak bylo dobře známo, měl každý podle rozhodnutí režimu třiceti zatknout a nechat popravit jednoho metoika; Eratosthenés byl viděn (Lýsiás, XII, 16), jak zatýkal Polemarcha. Rovněž způsob obhajoby, který si Eratosthenés zvolil a jenž vyplývá z Lýsiovy řeči, potvrzuje, že se cítil vinen. Obhajoba totiž nespochívala v popírání obžaloby, ale v uchýlení se k polehčujícím okolnostem politického charakteru. Když se řešila otázka metoiků, postavil se proti; jeho postoj byl umírněný a ovlivňovaný Thérámenovou orientací. Poté co se vláda třiceti tyranů stáhla do Eleusíny, zůstal Eratosthenés v Athénách. Vzhledem k tomuto postoji se zřejmě rozhodl zůstat v Athénách i po Thrasybúlově návratu, přestože amnestie povolovala zejména bývalým představitelům neblaze proslulého spolku třiceti tyranů uchýlit se do Eleusíny. Z hlediska soudního bylo postavení Lýsiova útoku neochvějné – nebylo podstatné určit, kdo konkrétně dal vypít Polemarchovi bolehlav; a skutečně, až o několik

Eratosthenés
a jeho chabé
polehčující
okolnosti

⁶ Opatření v podstatě neodporovalo amnestii, poněvadž ta se týkala oblasti soudní a zahrnovala v sobě zřeknutí se *p r o n á s l e d o v á n í*, což znamená předvedení politických protivníků před soud za zločiny spojené s občanskou válkou.

paragrafů dále Lýsiás poznamenává, že “představitelé režimu třiceti dali Polemarchovi vypít bolehlav” (XII, 17) a že “Eratosthenés, jak jsem před okamžikem uvedl, nechal zavraždit mého bratra Polemarcha” (XII, 23). Rozhodujícím údajem je, že za Polemarchovu smrt – vycházející samozřejmě z kolektivního rozhodnutí o metoicích – byl osobně zodpovědný Eratosthenés. Je tedy těžké ztotožnit se s pochybnostmi některých moderních badatelů o opodstatněnosti Lýsiova soudního útoku proti Polemarchovu vrahovi.

Byl to nepopíratelný “proces pro vraždu” (δική φόνου, *diké fonú*), a proto není nutné se domnívat, jak tomu obvykle bývá, že Lýsiás podal obžalobu během “vyšetřování” před porotou statkářů, jak to bylo zakotveno v poslední klauzuli amnestie těch z třiceti tyranů, kteří se rozhodli neodejít do Eleusíny (Aristotelés, *Athénská ústava*, 39,6). Za těchto okolností by si byl Lýsiás, který se právě v těchto měsících snažil napomáhat vyloučení vlastníků pozemků, zvolil pro přednesení své žaloby posluchače co nejméně příznivě nakloněné. Lze předpokládat, že i u soudu (pravděpodobně areopagu, protože se jednalo o hrdelní zločin), kde byla pře řešena, bylo mnoho z těch, kteří – jak se říkalo – “zůstali ve městě”. Lýsiás se skutečně ve velmi působivém závěru (XII, 93-98) obrací jak na porotce, kteří za režimu třiceti město neopustili, tak i k odpadlíkům z Peiraiea se smíšenými pocity. K prvním promlouvá nepochybně odlišně ve srovnání s tónem charakterizujícím řeč č. 34, v níž byl stoupencem atimie pro statkáře; obdobný je však naopak ojedinělý odkaz na Spartány jako na “nepřátele” (XII, 94).

Lýsiás se neomezuje jenom na to, aby usvědčil Eratosthena v oblasti procesní logicko-právními argumenty, nýbrž k žalobě využívá, alespoň v textu, který se nám dochoval, širších politických argumentů, jež se rodí v průběhu obhajoby obžalovaného. Taková je např. rozvláčná odbočka o Thérámenově kariéře (XII, 62-78), rozvíjená na základě “slyšel jsem, že” (tento způsob ‘soudní špionáže’ byl v athénském soudnictví normální) obviněný se “hájl tím, že poukazoval na své přátelství a spolupráci s Thérámenem” (XII, 62). Odbočka týkající se Thérámena je tak rozsáhlá, že má vlastně charakter samostatné rozpravy; je cenným dokladem pro rekonstrukci role, již sehrál Thérámenés při kapitulaci Athén, a ukazuje, do jaké míry byla činnost shromáždění, jemuž stáli v čele Thérámenés a Lýsandros a které umožnilo nastolení vlády třiceti tyranů, nezákonná. V rámci řeči přednesené na soudu se může zdát, že je tato odbočka zbytečně obšírná, avšak v písemném zpracování je velmi působivá a v žádném případě není přehnaná. Řeč v této podobě musel Lýsiás šířit po procesu (stejně jako písemnou podobu řeči o čístce ze stejného období), zejména vzhledem k politické závažnosti události ve složitém a bouřlivém období po občanské válce. Lýsiovy zásahy jsou velmi významné a zavazující. Snaha dostat po procesu tyto důležité řeči, doplněné o poznámky historicko-explikativního charakteru, do oběhu v písemné podobě je doložena i v jiných případech; jedním z nich je Démostenova řeč *O věnci*. Pokud jde o Lýsiovu řeč *Proti Eratosthenovi*, v úvodu je náznak zpracování v podobě spisku, poněvadž počáteční slova “Spáchali tolik různých zločinů” pochopí pouze ten, kdo si pamatuje název (*Proti Eratosthenovi, jednomu z třiceti tyranů*), kdo spojuje ‘text’ s názvem; to je vlastní dílem určeným ke čtení, protože řeči přednášené v reálném prostředí (soud,

shromáždění) nemají ‘název’. Rovněž začlenění do řeči v rámci dialogu s protivníkem (XII, 25), jako je tomu v případě Platónovy *Obrany Sókratovy*, je možným náznakem podobného zpracování.

7. Lýsiás logografem

Po přestávce způsobené občanskou válkou a politickými povinnostmi v období, jež následovalo bezprostředně po ní, započal Lýsiás svou výnosnou činnost logografa. V řeči *Proti Eratosthenovi* prohlašuje, že nikdy předtím neměl co do činění s procesy a soudy, a to ani přímo, ani nepřímo (XII, 3), a dokonce s mírnou koketností mluví o strachu způsobeném nedostatkem zkušeností, jež pocítil, když měl vypracovat obžalovací projev. Jako řečník zkušenosti měl, a to velmi vytríbené, jak se dozvídáme z Platónova *Faidra*, do něhož je začleněna i Lýsiova řeč (230e-234c: paradoxní cvičení na téma láska), kterou moderní vydavatelé většinou považují za Lýsiovo autentické dílo. Na počátku dialogu se mluví dokonce o tom, jak mladý Faidros – tentýž Faidros, který se objevuje v soupisu zabaveného jmění hanobitelů hermovek, a náleží tedy k veselé partě z oné noci, tak bohaté na události – právě přichází z četby Lýsiových děl, která přednášel sám autor, a je jimi doslova nadšen, což Sókratés dobrácky ironizuje.

Volbu tohoto výnosného povolání je třeba dávat do souvislosti s nepříliš příznivou ekonomickou situací. V tomto ohledu nejsme dostatečně informováni, ale máme možnost usuzovat na základě některých údajů; Peisón a Eratosthenés vyloupili Lýsiovo a Polemarchovo obydlí spolu s dílnou, kde uloupili (a částečně prodali) 120 otroků a ukradli šatstvo, zlato, sedm stovek štítů (zásoby připravené na prodej, jež našli ve skladu dílny). Nebylo snadné toto všechno znovu získat nazpět; zdá se, že proces, ke kterému se vztahuje řeč *Proti Hippotherosovi* (P. Oxy. 1606), souvisí právě s akcemi, které Lýsiás podnikl, aby získal – v rámci možností – opět svůj majetek (“prodavač Xenoklés”, o němž se mluví na prvních zachovaných řádcích papyru, musí být velmi pravděpodobně tím, kdo za vlády třiceti tyranů prováděl rozprodávání majetku jménem státu). Prodejem Lýsiova jmění získal režim třiceti obrovskou sumu (70 talentů) a je těžké si představit, že ho někdo za tuto ztrátu odškodnil. Jistě, z vyhnanství v Megarách mohl Lýsiás Thrasybúlovi poskytnout 200 štítů a značné částky: měl tedy další zdroje příjmů, ale samozřejmě ne takové, aby nebyl nucen využívat svých zkušeností v řečnickém umění za účelem výdělků. Rozumí se samo sebou, že se stal ‘poradcem’ i z jiných důvodů; především proto, že si získal úspěch ve sporech, které vedl osobně nebo prostřednictvím přátel po demokratické obnově. Dalším důvodem byla skutečnost, že v ovzduší – jež bylo po amnestii velmi rozbouřené – bezprostředně po r. 403 a pak po r. 401 př. n. l. potřebovali mnozí jeho přátelé pomoc. Avšak je zcela mimo pochyby, že se Lýsiás neomezoval pouze na pomoc přátelům, kteří měli co do činění se spravedlností, ale že se jeho jméno stalo brzy téměř symbolem logografické činnosti a knihkupci mohli plnit své regály stovkami a stovkami řečí nesoucích jeho jméno. Stal se jedním z nejslavnějších a nejocenenějších poradců.

Pozdní vstup do povolání logografa

Nesnáze při opětovném nabývání majetku

Není jednoduché říci, jak vypadala nebo co obsahovala 'úplná' sbírka 425 řečí kolujících pod Lýsiovým jménem. Nicméně se můžeme vyslovit k malé sbírce dochovaných 31 řečí. Ta samozřejmě nebyla sestavena autorem. V opačném případě by se dalo jen těžko vysvětlit, proč do ní byly vloženy závěrečné zlomky ("epilogy", jimiž jsou řeči č. 18 a 21) a tím méně řeč č. 20, *Pro Polystrata*, spadající zjevně do r. 410/409 př. n. l., tedy do období, kdy ještě Lýsiás nevykonával povolání logografa, což ovšem vylučuje jeho autorství.

Skeptický postoj vůči autentičnosti sbírky

Výsledky stylistické analýzy přinášejí spíše zklamání. Dover provedl na dochovaném souboru zvláštní pokus, z něhož vyplynulo, že z celého souboru se svým charakterem vyděluje jediná řeč, která je bez sebemenších pochyb přisuzována Lýsiovi, a to právě řeč *Proti Eratosthenovi*! Stylistický rozbor nepřináší nic přesvědčivého, ale ještě méně přínosným kritériem je faktor politický. Žádná z dochovaných řečí nemůže být Lýsiovi upřena z politických důvodů (ani řeč č. 16, *Pro Manthitea*, určená k obhajobě člověka, který se zkompromitoval za režimu třiceti, ani řeč č. 15, *Pro Euryximacha*, jenž "zůstal ve městě"), protože profesionální morálka logografa nevyžaduje, aby si pro výkon povolání volil spory shodující se s jeho politickým přesvědčením. (I v souboru řečí Ísokrata, který většinou hanobí plamenými slovy režim třiceti tyranů, nacházíme řeč č. 18, *Proti Kallimachovi*, namířenou proti osobě, která se snažila získat odškodnění za bezpráví utrpěné za vlády třiceti; to ještě nepostačuje k tomu, aby mohla být řeč považována za neautentickou.) Na druhé straně je zřejmé – a to na první pohled –, že téměř třetina řečí obsažených v dochované sbírce Lýsiově je tak či onak svázána s událostmi a důsledky občanské války. Tvůrci sbírky zajisté věděli, že právě toto bylo základním faktorem Lýsiova života; bylo také obecně známo, že se na boji proti režimu třiceti podílel nejenom financováním Thrasybulovy armády, ale po návratu i velmi aktivní soudní činností zaměřenou na odškodnění za utrpěné křivdy (*Proti Eratosthenovi*, *Proti Hippothersovi* aj.). Vědělo se tedy, že byl při těchto příležitostech aktivní a že pravděpodobně i pomáhal osobám zapleteným do procesů spojených s těmito událostmi; v jistém směru podobná je i jeho nabídka Sókratovi (jehož proces vznikl v důsledku občanské války), že ho bude obhajovat, avšak Sókratés toho nehodlal využít.⁷

8. Athénské procesy spojené s 'amnestií'

Pozůstatky občanské války

Mimo již uvedené dvě řeči (č. 12 a 34) jsou ve sbírce obsaženy další, které se vztahují k občanské válce a k jejím důsledkům:

č. 6: *Proti Andokidovi* – obžaloba, jež je odpovědí na Andokidovu řeč *O mystériích*. Řečníku Andokidovi, jehož život je poznamenán tím, co udělal a řekl v bouřlivém ovzduší skandálu kolem hanobitelů hermovek, se ko-

⁷ Jak poznamenává Cicero v díle *O řečníku* (*De oratore*, I, 231) a jak je znovu potvrzeno ve spisku *Životy deseti řečníků* a u Diogena Láertia.

nečně podařilo vrátit do Athén, když v r. 403 př. n. l. využil všeobecné amnestie. Po třech letech, kdy se stal opět váženou osobou a členem rady, zjistí obžaloba jeho starou bolest: odsouzení za náboženské přečiny v Athénách skutečně nelze zrušit! Obžaloba představovaná právě šestou řečí Lýsiovy sbírky je vybudována na základě zákazu veřejně vystupovat, jímž byl Andokidés postižen r. 415 př. n. l.; ještě v r. 399 př. n. l. byl tento zákaz považován za stále platný.

č. 10 a 11: *Proti Theomnéstovi* – klient, pro něhož byly napsány obě řeči, se hájil veřejně proti potupné obžalobě, že zavraždil vlastního otce, aby si získal přízeň u vlády třiceti.

č. 13: *Proti Agorátovi* – i tato řeč spadá do r. 400/399 př. n. l. Týká se Agoráta, který byl, jak vyplývá z obžaloby, provokatérem ve službách třiceti. Agorátos udal strážníka a taxiarchy, kteří se postavili proti Lýsandrovu podlému smíru; tím prokázal vládě třiceti velmi cennou službu – v mezidobí se totiž dostali k moci –, protože jí tak dal možnost zbavit se potenciálních protivníků, mezi nimiž byl i Níkiův bratr Eukratés.

č. 16: *Za Mantithea* – zámožný jezdec Mantitheos, který zůstal za vlády třiceti v Athénách, se snaží dokázat, že nesloužil u jezdců, i když ho jasně usvědčují oficiální doklady, seznam jezdců. Mantitheos zpochybňuje přesnost údajů a na svou obhajobu považuje za užitečné tvrdit, že v jezdecku nesloužil ani v r. 395/4 př. n. l. K prověření Mantitheovy minulosti (*dokimasia*) došlo v l. 392-390 př. n. l., protože se měl stát radním (*buleutés*).

č. 18: *O konfiskaci majetku Níkiova bratra* – Níkiovým bratrem, k němuž se vztahuje tato řeč, je Eukratés, Agorátova oběť. Není jasné, jak mohla být ještě v r. 397/6 př. n. l. (pravděpodobné datum procesu) v platnosti konfiskace jeho majetku, o níž rozhodla vláda třiceti: kromě toho byl po pádu oligarchie vydán zákon, který stanovoval, že "všechna rozhodnutí učiněná za vlády třiceti jsou neplatná" (Démostenés, XXIII, 56). Myslelo se tedy, že synové zesnulého Eukrata, pro něž byla tato řeč napsána, byli povoláni před soud kvůli otcovým dluhům, které vyšly najevo při kontrolách postupně prováděných do r. 403 př. n. l. V okamžiku, kdy však již Eukratés nebyl naživu, byl útok proti němu pouhou odplatou namířenou proti jedné z obětí třiceti. Hlavní linie obhajoby zvolená logografem (zachoval se pouze epilóg projevu, ale i z něj je tento fakt zcela zřejmý) spočívala ve zdůrazňování demokratických zásluh rodiny, dokonce i zásluh Eukratových synů, u nichž bylo vzpomenu toho, jak byli ještě jako děti předvedeni do tábora krále Pausania a Diognétos mimo jiné ukázal oba sirotky jako důkaz zločinů páchaných v době režimu třiceti. Tato část řeči (9-12) poskytuje mnoho důležitých podrobností o způsobu, jímž král Pausaniás stranil "těm z Peiraiea".

č. 25: *Za občana obviněného z protidemokratických intrik* – další spor z r. 399 př. n. l. vzniklý pravděpodobně v rámci dokimasia z téhož roku: řeč byla napsána pro klienta, který byl kdysi stoupencem vlády třiceti a nyní se snaží zmírnit negativní účinek této nezvratné skutečnosti tím, že uvádí povšechné argumenty týkající se často opomíjených vnitřních souvislostí mezi osobním zájmem a politickým zaměřením. V úvodu (8-10) rozvíjí důležité postřehy, pokud jde o proměnlivost stoupenců politické linie a využívání politických názorů jako nástroje. ("Je nutné si uvědomit skutečnost," pozna-

menává, “že *politické rozpory nevznikají z odlišných politických názorů, ale na základě rozdílnosti zájmů.*”)

č. 26: *Euandrovův výslech* – další případ dokimasia: obžalovaný se musí bránit proti obvinění kvůli “nečistým rukám” (8: narážka na vraždu?), což je opět spojeno s událostmi z období třiceti. I Euandros byl v oněch měsících jezdcem (10).

č. 30: *Proti Nikomachovi* – Nikomachos se podílel na legislativní kontrole organizované za vlády pěti tisíc v r. 410 př. n. l., a proto zůstal ve funkci celých šest let: po nastolení režimu třiceti odešel z Athén a vrátil se s “osvoboditeli”: nastoupil opět do funkce, ale jeho působnost byla omezena na “posvátnou” oblast. Po čtyři roky se tento tolik diskutovaný “opisovač zákonů” (ἀναγραφεύς, *anagrafeus*), jenž byl navíc původem otrok, nezpovídal ze své vlastní činnosti. I proti němu bylo v r. 399 př. n. l. zavedeno soudní řízení. S občanskou válkou je Nikomachos spojován ani ne tak kvůli období, v němž byl činný, ale spíše pro úřad, který zastával.

č. 31: *Proti Filónovi* – jedná se opět o rok 399 př. n. l. Hlavní postavou v této dokimasii je radní (*búleutés*) odcházející z funkce, jemuž je vytýkán nedostatek občanského uvědomění. Přestože se jednalo o velmi bouřlivé období občanské války, dovedl z něj dokonale těžit, zatímco demokraté byli zaujati bojem proti režimu třiceti (8-9). Značná část řeči je věnována vzpomínkám na občanskou válku.

I v řeči č. 20 (*Pro Polystrata*) nacházíme velmi podstatný prvek, jenž nás ještě jednou zavádí do období režimu třiceti. Řeč byl přednesena (a snad i složena) Polystratovým synem Lykiem; ten se později stane velitelem jízdy “deseti tisíc” žoldnéřů, kteří putovali po Asii (o této epopeji vypravuje Xenofón v *Anabasi*), nepochybně proto, že i on, stejně jako Xenofón, odešel z Athén, protože za vlády třiceti sloužil velmi horlivě u jízdy.

Pozornosti neunikne skutečnost, že se v této sérii řečí stále vrací rok 399 př. n. l., jako by byl rokem velké politické odplaty za občanskou válku, která se před třemi lety “změnila v mír”. Je velmi pravděpodobné, že k opětovnému rozmachu soudní činnosti došlo právě v důsledku násilného potlačení aristokratického státu v Eleusíně. Tyto procesy působí dojmem velkého a opožděného vyřizování účtů. Právě v r. 399 př. n. l. je odsouzen v nepřítomnosti Xenofón (*Anabasis*, VII, 7,57), který byl za režimu třiceti také jezdcem, ale již v r. 401 př. n. l. moudře prchl z Athén. V témže roce je pohnán před soud a k smrti odsouzen Sókratés, zatímco jeho stoupenci se rozprchnou a Platón, jenž byl navíc synovcem Kritiovým, odchází získávat politické zkušenosti na Sicílii.

Zmíněná sbírka – v níž se střídají obhajoby a obžaloby vůči osobám, které se zkompromitovaly v minulém režimu – působí spíše znepokojujícím dojmem, zejména na toho, kdo se snaží přiřknout všechny tyto písemné doklady pouze Lýsiovi. Právě to je jeden z paradoxů v Lýsiově případě; tím, že mu byla přisuzována tato, pokud jde o jednotlivé řeči, tak rozporuplná sbírka, utrpěla jeho osobnost a došlo ke znevažování jeho žaloby, i když se jednalo o žalobu velmi dobrou, jako tomu bylo v případě útoku na Eratothena.

9. Olympijská řeč (*Olympiakos*)

Lýsiova sbírka obsahuje jednu řeč epideiktickou (slavnostní): *Epitafios* (druhou v běžném řazení). Kromě toho Dionýsios z Halikarnássu ve spisku o Lýsiovi shrnuje obsah jiné epideiktické řeči, jež byla přednesena u příležitosti olympijských her v r. 388 nebo spíše 384 př. n. l., a proto je nazývána *Olympijskou* (*Olympiakos*) neboli řečí k olympijským hrám, a zároveň cituje i její úvodní část. I v tomto případě by bylo omylem hledat koncepční jednotu a považovat ji za kritérium autentičnosti. *Epitafios* – časově umístovaný do některého z roků, jež následovaly po vypuknutí korintské války, tedy po r. 399 př. n. l. – hřímá hněvem proti Spartě, ve které vidí mocnost, jež dělá z Řeků otroky (II, 68), *Olympijská řeč* velebí roli Sparty jako mstitelky a bojovnice za svobodu Řeků (XXXIII, 7). Pokud jde o *Epitafios*, spíše je třeba upozornit na extrémní obezřetnost Aristotelovu (*Rétorika*, 1411a 30-35), který z něho sice nepochybně cituje jednu pasáž (II, 60), ale úmyslně neuvádí autora; to zcela jasně svědčí o pochybnosti týkající se autorství.⁸ Pokud jde o *Olympijskou řeč*, nachází se v ní zajímavé svědectví Diodórovo (XIV, 109,3), které se plně shoduje se shrnutím Dionýsia z Halikarnássu. Diodóros – jak uvedl Friedrich Blass – určitě čerpá z historického zdroje: jak tomu u Diodóra často bývá, mluví-li se o řeckých záležitostech, je třeba hledat souvislosti s Eforem, který Lýsia pravděpodobně nečetl, ale mohl mít přímé znalosti o velkolepé události, o níž se zmiňuje Lýsiás. Vzhledem k olympijskému kontextu se skutečně jednalo o epizodu velkého dosahu, v níž Lýsiova řeč sehrála důležitou roli. Syrákúský tyran Dionýsios poslal na olympijské hry okázalou delegaci, v níž byli dokonce i rhapsódi, kteří jej znenadání začali velebit; někteří diváci se nedovedli při takovém projevu arogance a špatného vkusu ovládnout a vzali útokem syrákúský stan – jak upřesňuje Diodóros – za povzbuzování Lýsiova, “který nabádal lid, aby vyjádřil svůj nesouhlas nad tím, že se posvátných soutěží zúčastňují vyslaní zástupci (θεοροί, *theóroi*) tyranidy nejvíce bezbožné ze všech tyranid”. Tato událost je popisována i Dionýsiem z Halikarnássu (*O Lýsiovi*, 29): “Dochoval se od něho panegyrik, v němž během olympijských slavností přesvědčuje Řeky, aby svrhli tyrana Dionýsia a osvobodili Sicílii, a nabádá je, aby své nepřátelství dali ihned najevo vypleněním tyranova stanu, jenž zářil zlatem, purpurem a drahými kameny. Dionýsios skutečně vyslal na slavnosti své zástupce (*theóroi*), kteří tu měli vykonat oběti božstvům” atd. Je zcela zřejmé, že Dionýsios z Halikarnássu měl k dispozici celou řeč; na základě shrnutí usuzujeme, že hlavním bodem Lýsiova útoku byla výzva, aby diváci bez váhání zapudili vyslané zástupce (*theóroi*), jak to vyplývá i ze zprávy Diodórovy.

Diodóros se opírá o věrohodnou tradici. Podle ní přednesl řeč Lýsiás; kdyby byla řeč skutečně napsána pro někoho jiného (a v tomto případě by

Vztahy
se Spartou

Útok na
Dionýsia

⁸ Ve skutečnosti není asi důležité stanovit, kterému řečníkovi patří tento nudný spisek, jenž nicméně není pozdním výtvozem. Kdo se jako Pohlenz odvážil pronést toto tvrzení, dočkal se skutečného zklamání při objevu papyru z doby daleko starší, než kdy došlo k předpokládané falzifikaci (*PSI*, 1206).

bylo třeba uvažovat o nějaké politické osobnosti), nebylo by snadné najít důvod, proč by tradice měla smazat stopy po jménu toho, kdo opravdu rozpoutal útok proti Syrákúsám (to platí především pro historiografickou tradici). Ve skutečnosti není důvod k popření možnosti, že řeč přednesl přímo Lýsiás, který se v úvodu ostatně sám nazývá "občanem". V úvodu, jenž se nám zachoval díky Dionýsiovi z Halikarnássu, je hlavním politickým námětem výzva Spartanům, aby se chopili iniciativy a osvobodili Řeky trpící pod jhem tyranů (pochopitelně západních) a barbarů (pochopitelně v Malé Asii). Narážky na tyrana Dionýsia a jeho expanzivní politiku na Západě měly jasněji vyplynout z pokračování, jak usuzujeme i z Harpokrationa (*Slovník k deseti řečníkům*, heslo Ἴόνιος, "Ionios"), podle něhož Lýsiás mluvil v *Olympijské řeči* o Jaderském moři. Lýsiás se tedy zmiňoval o Dionýsiově snaze vytvářet od r. 384 př. n. l. základny v Jaderském moři (Diodóros, XV, 13,1), což je i nepochybným chronologickým údajem. Především však v rozporu s tradičně udávaným datem (388 př. n. l.), jež prosazoval Diodóros (XIV, 109), stojí za úvahu, zda v době korintské války nebylo velebení Sparty a zejména její zahraniční politiky nepravděpodobné a neúčinné. V odkazech na Spartu jako na epicentrum panhelénské vzpoury se nicméně projevují prvky literární vize řecké politiky ve starých kategoriích. Tento zásadní anachronismus se prolíná značnou částí politické literatury i politickou aktivitou Athén 4. stol. př. n. l. a trvá s proměnlivými úspěchy až do doby, kdy Ísokratés pootevřel brány ve směru k makedonské moci, tedy ke světu, jež musel každý, kdo jako dospělý prožil peloponnéskou válku, považovat za podřadný a okrajový.

Zastaralá
politická vize

Osudy oligarchů: Antifón a Andokidés

1. Skandály a proces v r. 415 př. n. l.

Životní osudy Antifóna a Andokida jsou podle dochovaných svědectví úzce spjaty s dějinami krize demokracie, která se začala projevovat v období výpravy na Sicílii. Andokidés se objevuje na politické scéně za velmi složité a nejasné situace, oplývající osobami podezřelými ze zhanobení hermovek (415 př. n. l.). Tento bezbožný čin, který měl být zřejmě provokací při vrcholících přípravách na výpravu, byl pochopen v širším slova smyslu jako předzvěst oligarchických komplotů, k nimž tehdy již docházelo. Na základě této skutečnosti došlo k vlně zatýkání namířené proti nejvzpornějším oligarchickým spolkům anebo těm, které byly známy svou sabotážní činností. Mezi zatčenými – obviněnými i z toho, že obscénním způsobem parodovali eleusínská mystéria – byl i mladý Andokidés, pocházející z velmi známé rodiny (jeho dědeček sjednával se Spartou v r. 446 př. n. l. třicetiletý mír), člen Eufiletovy hetairie. Ve vězení se nechal Andokidés koupit: za udání – které bylo okamžitě přijato jako věrohodné – získal svobodu (Thúkýdidés, VI, 60,2; Andokidés, řeč *O mystériích*, 58-59). Mezi jinými uvedl i jméno Alkibiadovo, čímž dal možnost k uskutečnění akce namířené již delší dobu proti hvězdě rodu Alkmaiónovců. Ale na Andokida – který udal i sebe samotného, když mu bylo slíbeno prominutí trestu – čekalo velké zklamání; byl to Isotimidův dekret, který tomu, kdo se dopustil nějakého bezbožného činu, zakazoval přístup do chrámů a na agoru. Andokidés si byl tedy nucen zvolit, stejně jako jeho oběti, cestu dobrovolného vyhnanství a věnoval se obchodu.

Zhanobení
hermovek
a r. 411 př. n. l.

Mezi krizí v r. 415 př. n. l. a antidemokratickým vřením byla, jak vyplývá z Aristofanovy komedie *Lýsistraté*, souvislost. Demokrat Androklés, který v r. 415 př. n. l. podal žalobu na Alkibiada, se stane r. 411 př. n. l. jednou z prvních obětí záhadných vražd spáchaných mládeží z hetairií, která tak chtěla vytvořit ovzduší příznivé pro státní převrat. Když se Andokidés ihned po nastolení režimu čtyř set vrátil pln nadějí do Athén, byl okamžitě zatčen pro účast na zatýkání v r. 415 př. n. l., jehož obětí byl spolu s Alkibiadem výkvět aristokracie. Na svobodu byl propuštěn až za vlády pěti tisíc (*Životy deseti řečníků*, 834f).

2. Antifón

Antifón zůstal po celý život kvůli svému netajenému a opěťovanému nepřátelskému postoji vůči vládě lidu mimo shromáždění a soudy, i když byl –